

Det naturliga kulturarvet – Slottsskogen del 1

September 2022

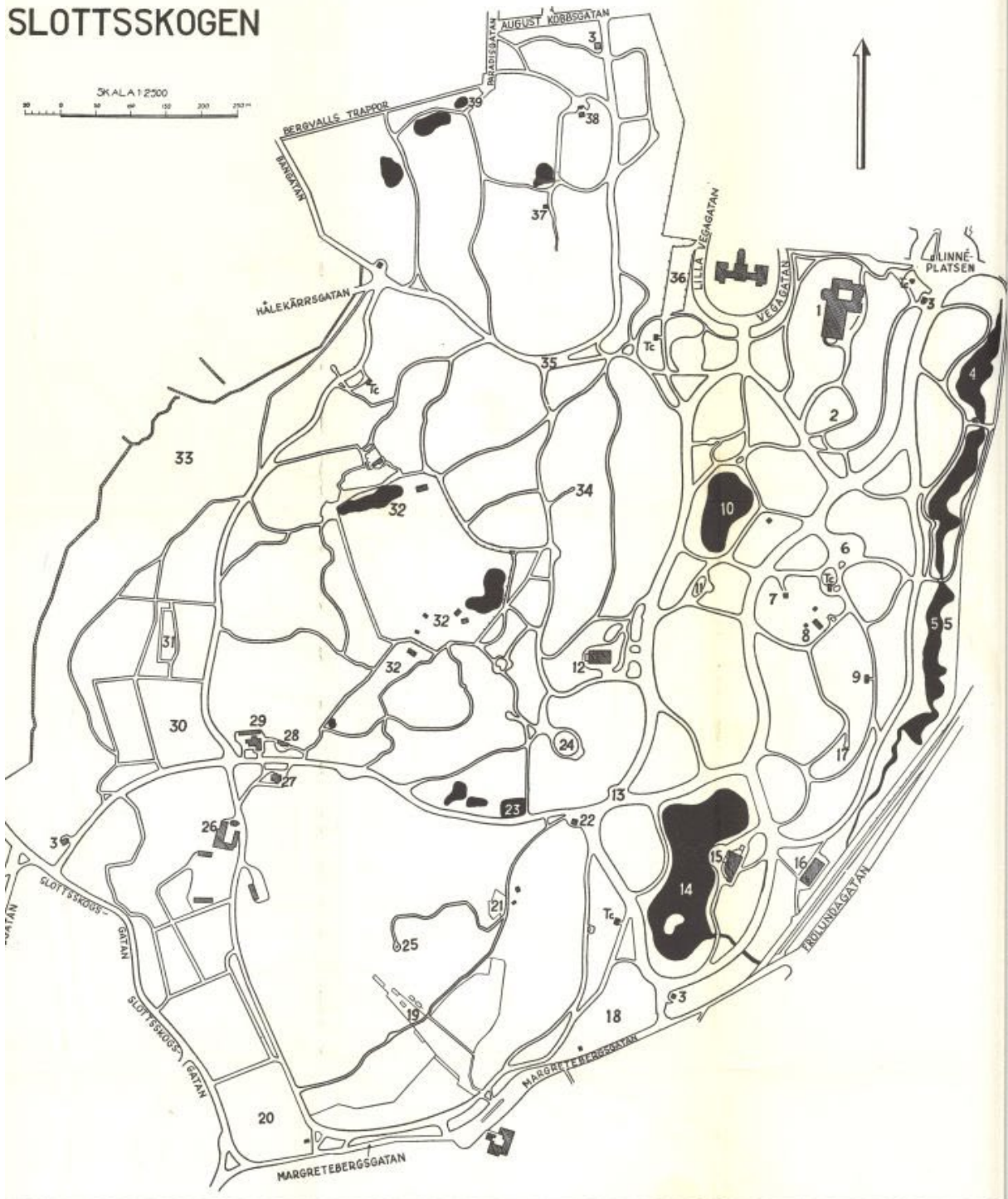
Text och foto Sanja Peter, antikvarie Göteborgs stadsmuseum

År 2022 arbetar Göteborgs stadsbyggnadskontor tillsammans med andra förvaltningar på olika kunskapsunderlag för att kunna bilda ett kulturresevat för Slottsskogen. Att bilda kulturresevat innebär att ett beslut med föreskrifter tas fram. Arbetet beräknas pågå fram till 2023. Innan dess hinner vi bekanta oss lite med Slottsskogens natur och kulturhistoria.

Slottsskogens många namn

Det sägs att kärt barn har många namn: Sundshagen, Sundzmarcken och Änggårdsskogen, är namnen som användes förr för att beteckna Slottsskogen. Slottsskogens bergstoppar och dalar har haft sina namn dokumenterade redan 1780. I en skildring av skogens olika terrängavschnitt kallades höjderna: Hanåsen, Ulvakullen, Gärdet, Högåsen, Fågelkullen, Aspkullen, Långkullen, Broåsen, Ängkullen samt Käräländans kulle. En platsbestämning av dessa namn har inte hittats och kräver lite mer efterforskning.

SLOTTSSKOGEN

1. Museum, Nat. Hist.	9. Dalslandstugan	17. Malmgårdsullen	25. Bragehöjden	33. Ryttersberget
2. Kyrkoh. Holms minnessten	10. Lilla dammen	18. Lilla lekfältet	26. Ekonomigård	34. Lilla utsikten
3. Bostadshus	11. Renströmska stenen	19. Skidbacke	27. Stadstrgm. bostad	35. Djurgårdsvägen
4. Fågeldammar	12. Björngårdsvillans Restaurant	20. Stora lekfältet	28. Svanhus	36. Lekplats
5. Karlsö-Dammen	13. Kobbs byst	21. Friluftsteater	29. Växthus	37. Astronomiskt observatorium
6. Malmgårdsplatsen	14. Stora dammen	22. Biljettkiosk	30. Köksträdgård	38. Vattenornet. Utsikten
7. Polisstation	15. Vita Blandets Restaurant	23. Söldamnen	31. Fasanhage	39. Plaskdammen
8. Smålandstugan	16. Magasinsbyggnad	24. Duvans backe	32. Djurgårdar	

Karta från 1944

Den vilda skogen användes som kungsmark sedan medeltiden och den fina park det är i dag började formas under 1800-talet efter tidens rådande parkideal.

Håkan Sethelius skrev om Slottsskogen 1670 som då ännu inte var stadens park:

”vad för en skön och härlig lägenhet där är till plaisir, vet ingen bättre än den som sett huru där om sommaren spelas väderboll, då väl halva staden dit samlas.”

Eric Cederbourg skrev 1739 att ”det synes hafwa sitt ursprung af Gamla-Elfsborg Slott, emedan denna ägendom går i väster in till detta Slott.”

1874 anslog staden de första medlen för parkens anläggande. Därefter började planeringen som pågick i några decennier och där några namn figurerar som känns igen i dagens gator eller platser: Söderling, Lewgren eller Kobb. År 1879 var Stora Dammen färdiggrävd men inte vattenfylld. Snart därefter tillkom Slottsskogens första dansbana. Dufvas Backe har namnet efter en omtyckt spelman Johannes Dufva som spelade på någon av banorna.

I början av 1900-talet tar parken som vi känner den idag att form. Men parken, som mestadels är ett naturområde, ändras kontinuerligt och spåren av olika perioder finns kvar i den att upptäcka. Är man nyfiken kan man leta sig igenom parken till olika generationer av sittbänkar, vattentorn, skidbackar och åtskilliga upptäckervänliga stigar.

Parken för göteborgarna

Slottsskogsparken skapades för göteborgarna och Slottsskogen är viktig för Göteborg. Stadsparken har skog och planteringar, exotiska och nordiska djur, utegym och frisbeegolf, dansbanor och lekplatser, gamla hus, serveringar. Parken har hänförande utsikter över Göteborg men också fritt springande rådjur, rävar och ekorrar samt inhägnade mer eller mindre ålderdomliga djursorter.

Det verkar även ha funnits hotbilder. Ett var att skogsparken skulle omvandlas till en nöjespark eller cirkus under 1960-talet.

Både på 1960- och på 1980-talet diskuterades idén om att anlägga en badsjö, ett allmänt bad ungefär vid Slottsskogsvallen; vattnet dit skulle dras från älven eller havet.

Den 26 juli 1961 publicerade G-P denna bild av dåvarande stadsträdgårdsmästare Karl E. Axelsson, där han visar det randområde av västra Slottsskogen, där han föreslår att man skall lägga en badsjö. Området sträcker sig från Slottsskogsvallen till Ryttarberget, en sträcka på ca en km. Det skulle väl skyddat kunna anslutas direkt till Slottsskogsvallen.

EN GAMMAL IDÉ dök upp i samband med Kal och Adas egen dag i Slottsskogen den 21 augusti: Lägga ett friluftsbad i Slottsskogen! Förslaget mottogs med entusiastiska applåder av ca 500 Kalar och Ador som samlats framför Kal Adens, Arbetarinstitutets och Fritids scenvagn i Sven Renströmsbacken. Likaså föreslogs att man skulle göra en byst av Johannes Dufva uppe på Dufvas backe, där sekelskiftets Kalar och Ador dansade hambo, schottis och bostonvals till tonerna av Dufvas fiol. Om vintrarna steg man ned från backen och dansade till dragspels- eller munspelsmusik så Lille Dammens is.

Slottsskogen tycks ha åter intagit sin gamla roll alltifrån 1624 som göteborgarnas plats att "förlusta" och rekreera sig i. Det var ju Gustav II Adolf som ställde sin ollon- och rådjursskog till förfogande. Orsaken var ju närmast att det inte var särskilt hälsosamt att

bo nere i den då sankmark och muddermassor byggda stan runt domkyrkan. Man behövde därför få tillträde till en rekreationsplats.

Åren närmast efter det att Lisebergs nöjesfält började locka, syntes Slottsskogens besökare tunnas ut om somrarna. Men nu börjar man känna igen sig från tidigare år. Det kryllar av folk på den stora grasmattan framför Björngårdsvillan som fått en utomhusscen, och på Vita Bandet får man vänta minst 25 minuter om man ska få en enkel kopp kaffe.

Det är också väldigt mycket folk boende runt Slottsskogen i stadsdelarna Kungsladugård, Majorna, Masthugget, Olive-dal, Haga, Annedal och Landala. Man kan säga, att det rör sig om Kals och Adas gamla huvudkvarter, även om många numera flyttat därifrån.

För långt till sjön

Frågar man dessa människor, varför de inte är ute och badar sådana härliga dagar som det var söndagen den 21, får man i de flesta fall nog till svar: Havet och insjöarna ligger för långt från stan för den som inte har tillgång till bil. Ett friluftsbad här i Skogen skulle passa precis.

Men det bör naturligtvis bli

ett bad med ständigt hyggelig temperatur. 22 grader brukar man ha i andra städer, som skaffat sig centrala utomhusbad.

Med de transportmedel som nu finns till Slottsskogen tar man sig förresten lätt till vår stads ljuvliga grönområde. Man skulle gott hinna dit på en lunchrast, eller snabbt ta sig dit efter jobbet. Det vore betydligt enklare än att bege sig till Askim eller Vättlefjäll. Man borde som på andra håll ha en liten servering, där lunchen snabbt kunde intagas.

Intill Bragebacken

Idén är som sagt inte ny, och man har föreslagit flera platser som lämpliga. Den nyssnämnda stora ången framför Björngårdsvillan är väl den plats man närmast kommer att tänka på när det gäller ett friluftsbad i Slottsskogen. Men efter noggrann eftertanke, finner man nog att det vore skada att ta ifrån alla familjer med barn denna utomordentliga lek- och viloplats.

Äldre stadsträdgårdsmästare som jag intervjuat, utpekade däremot grönområden i Bragebackens och Stora Lekfältets omgivning som lämpliga platser för en badanläggning. Gärna såg man att en sådan förläggs i närheten till Slottsskogsvallen, som på så sätt kunde få ett simsportsannex, där man även kunde ha tävlingar.

Saltvatten

Men göteborgare kanske protesterar: Vi som har salta böljor runtomkring oss vill inte bada i sötvatten.

På det går också att råda bot, även om man inte som i början av seklet för Rotunda-badets räkning hämtade in två

pråmar med saltvatten för ca 80 bad i var präm varje dag. Detta hämtades vid "Vingabåk eller utklipporne, der sjövattnet är lika salt som uti Kattegatt".

Det vore kanske mera praktiskt att titta närmare på de förslag som väcktes i början av 1930-talet, bli ett utomhusbad vid Rosenlundskanalen utmed Masthuggskajen. Detta skulle utföras som reservarbete och idén med det hela var i korthet, att en bassäng av vattentäta jordvallar skulle uppföras på älvbotten. Inom dessa skulle man breda ut ett lager grus och över detta sand.

Det från havet utefter älvbotten uppträngande saltvattnet skulle tryckas in i bassängen genom detta filter och befrias där från genom älvvattnet uppkomna föroreningar. Salthalten skulle bibehållas. Den behövliga omsättningen på badvattnet skulle uppkomma därigenom, att man pumpade ut det förorenade vattnet. Metodens upphovsman var den norske ingenjören Sven Thaulow. Idén hade med framgång prövers i Oslo.

Det har också funnits planer på att få saltvatten till stan genom rörledningar lagda utmed Säröbanans räls.

Även om nu Säröbanan är borta och badhus vid Rosenlund verkar orealistiskt i våra dagar, torde det inte vara helt uteslutet att leda in saltvatten — åtminstone till Slottsskogen.

Men vi har inte råd. Kommer berörda myndigheter naturligtvis att svara omedelbart. I så fall skulle jag vilja föreslå att man tog av de 20 miljoner man tänkt använda på av allmänheten oönskade arbeten i Vättlefjäll och använde dem till ett projekt som skulle bli både populärt och meningsfullt.

Ur Göteborgs-Posten 1983

Även om skogen ansågs lite orolig på nätterna fanns det en natt på året då göteborgare ville sova där – natten till Kristi himmelfärdsdag. Kristi Himmelfärdsnatten gjorde ganska många Masthuggsbor utflykt till Slottsskogen och sov under bar himmel. Gökottan kallades det.

Till det fria utelivet hörde även skidåkningen. Idén om en skidbacke föddes 1901 vartefter Bragebacken uppfördes. Kasperteatern och friluftsteatern tillkom några år senare. Med andra ord är Slottsskogen en arena för göteborgarnas många kulturella traditioner förutom att det är ett viktigt naturområde.

Fornlämningar och kulturhistoriska rester

Uppe vid utsiktstornet i Slottsskogen, på bergets krön, finns lämningar. De kallas älvkvarnar och är små runda skålgropar i sten. De ligger 10 meter norr om trappan till utsiktstornet. Ursprunget till namnet och användningen av älvkvarnar är rätt oklart, även för de arkeologer jag talat med.

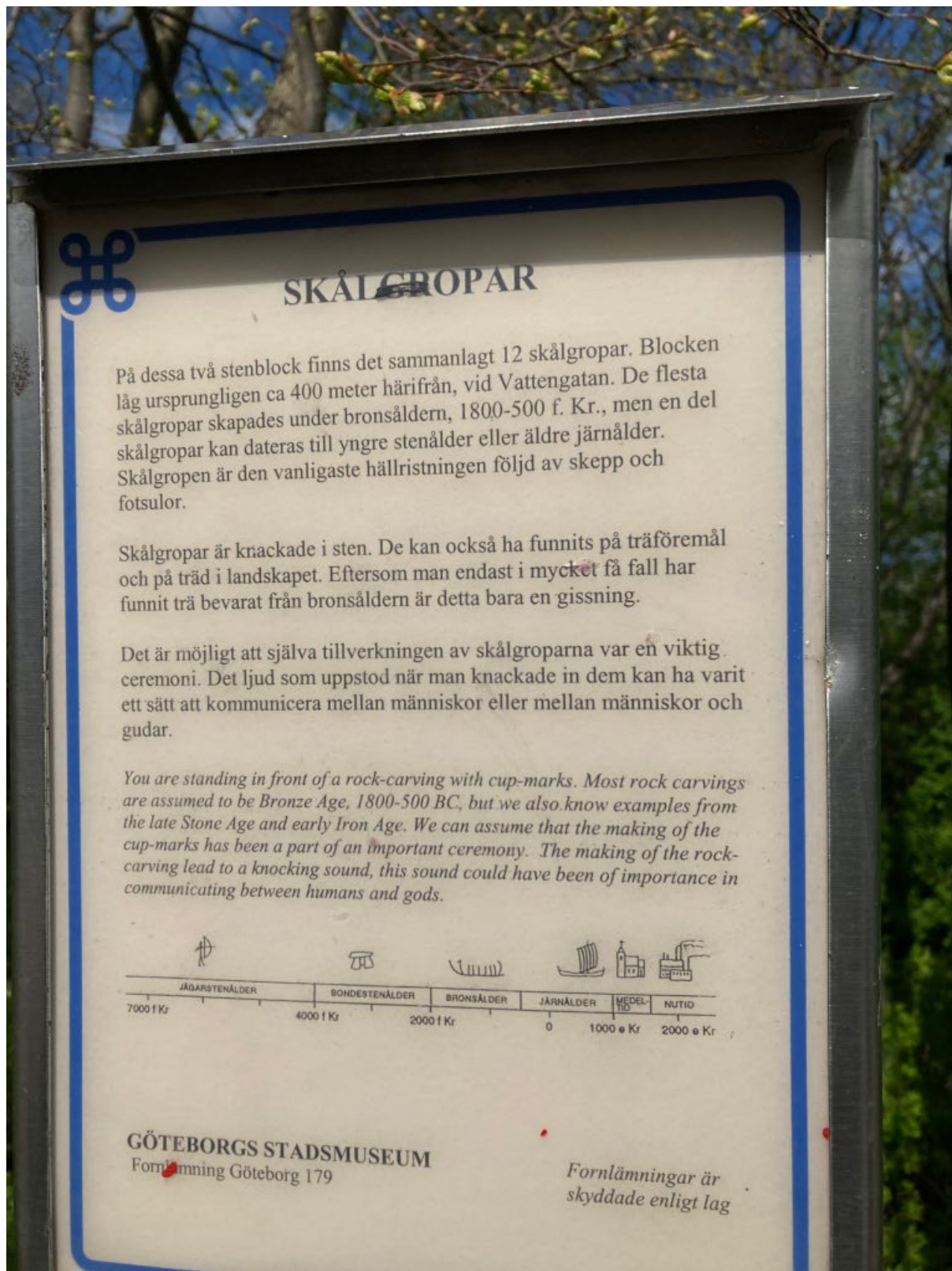
Skålgroparna karvades in i stenblock och hade antingen ett rituellt eller ett praktiskt syfte. De tillhör gruppen hällristningar och finns lite här och var i Göteborg.

Ett annat registrerat fynd i närheten är ett röse. Röset syntes inte vid registreringstidpunkten 1980, men har enligt uppgift av J. B. Johansson funnits på den plats där ”Stora utsikten”, före detta vattenreservoaren är idag. Han mindes röset som barn på 1890-talet. Röset försvann troligtvis i samband med att man byggde vattenreservoaren.

Mer information om fornlämningar kan du hitta i Riksantikvarieämbetets databas

FMIS: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Älvkvarnarna är skyddade och skyltade. Rösets stenar som fanns vid utsiktstornet kan finnas kvar, inbyggda i husgrunder i närheten.

Kringlan

Fornlämningsskyltarna kan vara både kommunala och statliga. Skyltar med information om fyndplatser framställdes tidigare av Göteborgs museum, numera försöker enheten för kulturmiljövård på Göteborgs stadsmuseum uppdatera dessa.

Den statliga skylten är en så kallad kringla. Det är Riksantikvarieämbetets symbol: en slinga med fyra öglor som korsar varandra. Riksantikvarieämbetet har haft "kringlan" i sin logotyp sedan 1991. Och enligt egen utsago kallas den tetragram eller Sankt Hanskors. Motivet kommer från orientaliska och bysantiska ornament. I Norden finns symbolen på några av de tidigaste förhistoriska bildstenarna. Figuren ansågs kunna avvärja det onda.

I skrivande stund är det lite oklart om det finns någon kringla i parken, men det kan vara en bra anledning att promenera ut och på egen hand undersöka frågan.

Källor

Holzhausen, C. J., Axelsson Karl E. med flera: *En liten bok om Slottsskogen*. Föreningen Linnégatan, Rundqvists boktryckeri, Göteborg 1944.

Schånberg, Sven: *Slottsskogen i Göteborg*. Göteborgs gatunämnd, 1974. <https://app.raa.se/open/fornsok/>